

**WARSZAWSKI INSTYTUT RADOWY
DO 1939 ROKU.
W 92. ROCZNICĘ OTWARCIA**

**THE WARSAW INSTITUTE OF RADIUM
UNTIL 1939.
ON THE 92ND ANNIVERSARY OF ITS OPENING**

Tomasz Pospieszny^{1*}, Ewelina Wajs-Baryła²

*¹Zakład Produktów Bioaktywnych, Wydział Chemii,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 8, 61-614 Poznań
e-mail: tposp@amu.edu.pl

*²Wydawnictwo SOPHIA
ul. Relaksowa 28a, 02-796 Warszawa
e-mail: kontakt@wydawnictwosophia.pl*

Abstract

Wprowadzenie

1. Pracownia Radiologiczna

2. Instytut Radowy

2.1. Dar Narodowy

2.2. Rozpoczęcie budowy

2.3. Rola Bronisławy Dłuskiej

2.4. Przyszła kadra naukowa

2.5. Walka o fundusze na finansowanie budowy

2.6. 1033,33 mg radu

2.7. Otwarcie Instytutu

2.8. Pracownie Naukowe

2.9. Upamiętnienie

3. Park i pomnik Marii Skłodowskiej-Curie

Podziękowania

Piśmiennictwo cytowane

Prof. UAM dr hab. Tomasz Pospieszny urodził się w 1978 roku w Poznaniu. W 2002 roku uzyskał tytuł magistra chemii na Wydziale Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 2006 roku uzyskał na tej samej uczelni stopień doktora chemii. W 2016 roku przedstawił rozprawę habilitacyjną z chemii na Wydziale Chemii Uniwersytetu Łódzkiego. Oprócz zainteresowań związanych z chemią produktów naturalnych, chemią środków bakteriobójczych, syntezę organiczną, fizykochemią organiczną, analizą spektroskopową, modelowaniem struktur, interesuje się także historią nauki i udziałem kobiet w nauce. Jest autorem lub współautorem blisko 50 publikacji naukowych oraz 14 książek z zakresu historii nauki w tym biografie Marii Skłodowskiej-Curie, Ireny Joliot-Curie i Lise Meitner.

<https://orcid.org/0000-0001-5071-7016>

Mgr Ewelina Wajs-Baryła jest absolwentką Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, historykiem-archiwistą oraz socjologiem reklamy i komunikacji społecznej. Założyła i prowadzi Wydawnictwo Sophia. Wspólnie z Tomaszem Pospiesznym współtworzy program edukacyjny Piękniejsza Strona Nauki. Jest redaktorem naczelnym „Biuletynu Polskiego Towarzystwa Chemicznego”.

<https://orcid.org/0009-0007-7926-0014>

ABSTRACT

In 1914, the second Radium Institute, after the Vienna Institute, was established in Paris. Maria Skłodowska-Curie became its director. It was a perfectly organized scientific and research facility. Almost immediately, the famous scientist began to think about creating a similar facility in Poland. Originally, the Radiological Laboratory was established in 1913 and was headed by Madame Curie from Paris. Madame Curie's dream became real only in the 1920s. The Radium Institute was opened in May 1932. It was the largest facility of this type in the world – it had a modern hospital and scientific and research facilities. The Radium Institute, as the Maria Skłodowska-Curie National Institute of Oncology, operates dynamically to this day.

Keywords: Radium Institute, Radium, Marie Skłodowska-Curie, Warsaw, Oncology
Słowa kluczowe: Instytut Radowy, Rad, Maria Skłodowska-Curie, Warszawa, Onkologia

---

WPROWADZENIE

Rozwijać pracownie naukowe, które Pasteur nazywał „świętymi przybytkami ludzkości”, – ułatwiać zadania tym co pracują dla nauki, – otaczać opieką młodzież pragnącą wiedzy, aby pozyskiwać pracowników przyszłości, – stwarzać warunki, w którychby wrodzone a cenne zdolności mogły się uświadamiać i poświęcać służbie ideału, – nadto prowadzić społeczeństwo drogą potęgi, tak duchowej jak i materialnej.

Marya Skłodowska-Curie [1]

Rysunek 1. Instytut Radowy przy ulicy Wawelskiej 15 w Warszawie w dniu uroczystego otwarcia, 29 maja 1932 roku. Narodowe Archiwum Cyfrowe. Domena publiczna

Figure 1. Radium Institute at 15 Wawelska Street in Warsaw on the day of its ceremonial opening, May 29, 1932. National Digital Archives. Public domain

Instytut Radowy w Warszawie był inwestycją niespotykaną i niezwykle innowacyjną. Powstał jako dar – hołd złożony największej polskiej Uczzonej – Marii Skłodowskiej-Curie. Do dziś na elewacji Centrum Onkologii – Instytutu im. Marii Skłodowskiej-Curie przy ulicy Wawelskiej 15 w Warszawie (Rys. 1) widnieje napis *Marii Skłodowskiej-Curie w Holdzie*. Instytut wybudowano w dużej części ze składek społecznych. Mimo trudnych lat po odzyskaniu niepodległości społeczeństwo polskie zdobyło się na wysiłek współfinansowania jednej z najnowocześniejszych wówczas instytucji leczniczych na świecie.

Historia Instytutu Radowego jest nierozzerwalnie związana z wielkim marzeniem Marii Skłodowskiej-Curie, Jej patriotyzmem i dążeniem do rozwoju nauki o radioaktywności.

1. PRACOWNIA RADIOLOGICZNA

W 1912 roku powstał pomysł, aby namówić Marię Skłodowską-Curie do powrotu do Polski. Aby mogła kontynuować badania naukowe Towarzystwo Naukowe Warszawskie (TNW) podjęło się zorganizowania Pracowni Naukowej dla dalszych badań na radioaktywnością. Po miesiącach planowania, szukania funduszy i intensywnej wymianie korespondencji między Warszawą a Paryżem, 1 sierpnia 1913 roku, Pracownia Radiologiczna im. Mirosława Kernbauma (ucznia Madame Curie) przy ulicy Śniadeckich w Warszawie została otwarta [2]. Finansowanie zapewniła fundacja Józefa i Reginy Kernbaumów – rodziców tragicznie zmarłego Mirosława [3]. Maria Skłodowska-Curie objęła formalne kierownictwo nad pracownią (i dokonała uroczystego otwarcia w listopadzie 1913 roku), ale nie mogła i nie chciała opuścić Paryża. Głównym powodem był Instytut Radowy w Paryżu – specjalna placówka stworzona na potrzeby Uczzonej, której budowa dobiegała wtedy końca. Do pracy w Warszawie na stałe Maria oddelegowała z Paryża swoich uczniów Jana Danysza (jako kierownika) i Ludwika Wertensteina (jako asystenta). 10 grudnia 1912 roku w Paryżu Uczona zawarła z Danyszem i Wertensteinem umowę na trzy lata. Jeden z punktów głosił: *Asystenci obowiązują się oddawać całkowicie swój czas działalności dla pracowni, która obejmuje: a) Prowadzenie robót naukowych pracowni, b) Czynny udział w życiu naukowym polskim i c) Czynności mające na celu zabezpieczenie bytu materialnego pracowni* [4].

W *Autobiografii* Maria Skłodowska-Curie wspominała:

W roku 1912 miałam możliwość współtworzyć pracownię radiologiczną w Warszawie z tamtejszym Towarzystwem Naukowym. Powierzono mi jej kierownictwo. Chociaż nie mogłam opuścić Francji i wrócić do Polski, chętnie zgodziłam się zająć organizacją badań w nowej placówce. W roku 1913, kiedy moje zdrowie uległo poprawie, przyjechałam na uroczystość otwarcia do Warszawy. Zgotowano mi wówczas gorące przyjęcie. Zachowałam z niego niezatarte wspomnienie siły narodu, który potrafi zbudować rzecz pożyteczną w wyjątkowo trudnych warunkach politycznych [5].

Pracownia Radiologiczna w Warszawie, od 1914 roku pod kierownictwem Ludwika Wertensteina (Jan Danysz zginął na froncie w listopadzie 1914 roku), pracowała nieprzerwanie do wybuchu drugiej wojny światowej.

2. INSTYTUT RADOWY

W październiku 1921 roku Uczona przyjechała do Warszawy – po raz pierwszy do niepodległej Polski. Czas pobytu dzieliła pomiędzy wykłady, odczyty i spotkania oraz ukochaną rodzinę. *Pogoda jest wspaniała* – pisała 8 października do córki Ewy – *wieczory są bardzo zimne, dni pełne słońca i ciepłe, światło niezrównane* [6]. 11 października w liście do córki Ireny napisała: *Tutaj mówi się o zamiarze utworzenia Instytutu Radowego*. Natomiast w swoich skrupulatnie prowadzonych zapiskach, w zestawieniu zatytułowanym „Daty różne”, zanotowała: *Podróż M[arii] do Polski, [do] Warszawy – 2 października 1921 inicjatywa Instytutu Radowego – 18 października* [7]. Kilka miesięcy wcześniej, podczas pobytu w Ameryce, w czerwcu tego roku Uczona powiedziała do Polonii w Chicago:

Spółeczeństwo polskie potrzebuje bardzo pomocy w tej chwili i to w wielu kierunkach. Ośmielona przez sympatię, którą mi Kolonia polska tutejsza okazuje, przedstawiam jej jeden cel, który mi na sercu leży. Polska niepodległa powinna mieć jak każdy kraj swój instytut radowy. Początek tego instytutu istnieje w pracowni radiologicznej założonej za moją inicjatywą w Warszawie przez Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Znaczna suma jest potrzebna, aby przekształcić pracownię tę w Instytut przeznaczony nie tylko dla prac naukowych, lecz również dla leczenia chorych bez względu na zamożność.

Gdyby Kolonia polska w Ameryce zechciała postawić sobie za cel jak najprędze utworzenie tego Instytutu, byłby to niewątpliwie czyn obywatelski wysokiej doniosłości [8, 9].

Pod koniec 1921 roku sprawa nabrała rozpędu. 27 listopada Maria Curie napisała do Ignacego Jana Paderewskiego:

Panie Prezydencie,

Pozwalam sobie prosić Pana o poparcie kwesty na cel, którego realizacja jest moim gorącym pragnieniem. Chodzi o stworzenie w Warszawie centralnego Instytutu Radowego, który miałby za zadanie leczenie radem i badania naukowe z tym związane. Rad i jego zastosowania stają się coraz ważniejsze w życiu każdego cywilizowanego narodu. Polska musi mieć co najmniej jedną instytucję państwową, podobną do tych, które świadczą podobne usługi w różnych krajach, szczególnie

w Ameryce. Mam nadzieję, że środki niezbędne do utworzenia nowoczesnego Instytutu da się znaleźć częściowo w Polsce, przy współpracy rządu, miasta Warszawy i narodu [10].

Miesiąc później dr Józef Skłodowski – brat Marii – pisał do niej w liście: *W tych dniach złożyłem już do zatwierdzenia projekt ustawy Towarzystwa Instytutu Radowego* [11]. Statut głosił m.in.:

Celem Towarzystwa jest urządzenie i utrzymywanie w Warszawie Instytutu Radowego, poświęconego badaniom naukowym nad radem i wogóle nad ciałami promieniotwórczymi, oraz zastosowaniu tychże ciał i innych źródeł energii promiennej w lecznictwie.

Dążeniem Towarzystwa jest otwarcie przy Instytucie własnej lecznicy dla chorych stałych i przy chodni pod kierunkiem lekarzy, mających prawo praktyki w Rzeczypospolitej Polskiej [...].

[Członkami-założycielami są]: *prof. Dr. Marja Skłodowska Curie, Dr. Med. Bronisława Dłuska, Dr. Grzegorz Drozdowicz, Prof. Dr. Józef Hornowski, Prof. Dr. Kazimierz Rzętkowski, Prof. Dr. Bronisław Sawicki, Dr. Med. Józef Skłodowski* [12].

W 1931 roku w statucie pojawił się dodatkowy zapis: *Wszelkie opłaty, pobierane od chorych, obracane będą w całości na potrzeby szpitala, oraz na badania naukowe prowadzone w Instytucie* [13].

Do członków założycieli szybko dołączyli: Kazimierz Białoszewski, Alicja Dorabialska, Ludwik Paszkiewicz, Stefan Pieńkowski, Wojciech Świętosławski i Adolf Wojciechowski. Dłuska napisała krótką biografię siostry skierowaną do amerykańskiej Polonii, którą wydała w formie książkowej „Gazeta Ludowa” w Chicago w 1921 roku [14].

2.1. DAR NARODOWY

Na paryskiej Sorbonie 26 grudnia 1923 roku – w 25. rocznicę ogłoszenia komunikatu o odkryciu radu – zorganizowano uroczystą akademię, na którą do Paryża przyjechało rodzeństwo Skłodowskich: Józef, Bronisława i Helena. Rząd francuski uhonorował Noblistkę Darem Narodowym – wypłacanym każdego roku w kwocie 40 000 franków. W tym samym czasie Polski Komitet do Zwalczenia Raka zwrócił się do społeczeństwa polskiego za pośrednictwem prasy z apelem o składanie ofiar na „Dar Narodowy dla Marii Skłodowskiej-Curie” – Instytut Radowy jej imienia. W marcu 1924 roku powołano *Komitet Daru Narodowego im.*

Marii Skłodowskiej-Curie w celu zbudowania Instytutu Radowego w Warszawie. Na jego czele stanęli Prezydent RP Stanisław Wojciechowski i marszałek sejmu Wojciech Trąpczyński [15]. Machina ruszyła.

Od samego początku zaangażowane w prace Towarzystwa było rodzeństwo Marii, a zwłaszcza Józef Skłodowski i Bronisława Dłuska – oboje lekarze.

9 marca 1925 roku Ludwik Wertenstein wygłosił w Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie – tam, gdzie Maria Skłodowska uczyła się analizy chemicznej – odczyt pt. *25 lat nauki o promieniotwórczości*, w którym powiedział:

Nie bylibyśmy godni nazwy Wielkiego Narodu, gdybyśmy nie umieli uczucia naszego w czyn zamienić, gdybyśmy nie zdołali dzieła naszej Rodaczki przeobrazić w dar dla Polski. Dar Narodowy dla Marji Skłodowskiej-Curie – w postaci Instytutu Radowego Jej Imienia poświęconego badaniu fizycznych i leczniczych własności ciał promieniotwórczych – będzie takim czynem, będzie właściwie darem Marji Skłodowskiej – dla Narodu, który go przyjąć i spożytkować potrafi [16].

Dochód z odczytu przeznaczono na budowę Instytutu. Dodatkowo Komitet Daru Narodowego dla Marii Skłodowskiej-Curie wydał go w formie broszury, co zapewniło dodatkowy dochód.

Mottem zbiórki funduszy na budowę był autograf Marii Skłodowskiej-Curie – jej słowa wypowiedziane do delegacji kobiet polskich – *Mojem najgorętszym życzeniem jest powstanie Instytutu Radowego w Warszawie.*

Marja Skłodowska-Curie

Faksymile zdołało serię pocztówek wydanych przez Komitet Daru Narodowego dla Marii Skłodowskiej-Curie (Rys. 2).

Rysunek 2. Poczтівka i znaczek emitowane przez Towarzystwo Instytutu Radowego oraz okolicznościowy stempel pocztowy. Archiwum Tomasza Pospiesznego

Figure 2. A postcard and stamp issued by the Radium Institute Society and a commemorative postmark. Tomasz Pospieszny's archive

Biuro Wykonawcze rozprowadzało plakaty z podobizną Marii, szereg broszur i książeczek poświęconych Uczonej, znaczki i cegiełki. *Skromna cena nalepek z podobizną Marii Skłodowskiej-Curie (10 gr.) umożliwi każdemu wzięcie udziału w „Darze Narodowym”, t.j. w powstającym Instytucie Radowym do walki z rakiem* – głosiły podpisy. Poczta Polska używała specjalnego stempla obok datownika na pocztówkach i listach: *Popieraj Instytut Radowym im. Marii Skłodowskiej-Curie (dla walki z rakiem)*. Wydano drukiem wspomnienia Marii o Piotrze Curie, dwa odczyty uczoney wygłoszone w Warszawie w 1925 roku oraz publikację jej autorstwa pt. *Jak powstał i jak się rozwija Instytut Radowy w Paryżu*. W każdym większym mieście działał oddział Komitetu, który kierował lokalną zbiórką pieniędzy: *Osoby pragnące współpracować z Komitetem – zwłaszcza na prowincji – są bardzo pożądane*. Kwesta na rzecz budowy instytutu odbywała się na niebywałą do tej pory skalę. W Biurze Komitetu Wykonawczego Daru Narodowego przy ulicy Nowy Świat 21 w Warszawie, oprócz nabycia cegiełki (Rys. 3) lub wykupienia członkostwa w Towarzystwie Instytutu Radowego, można było wypożyczyć przeźrocza do odczytów i wykładów o promieniotwórczości – oczywi-

ście połączonych z kwestą na rzecz budowy. W 1929 roku udział członka założyciela Towarzystwa wynosił 1000 złotych, a cegielkę można było nabyć za 100 złotych. Każdy, kto wykupił taką cegielkę miał prawo do specjalnej tabliczki – jedna ze ścian w korytarzu głównym na parterze szpitala pełna będzie w 1932 roku mosiężnych tabliczek z nazwiskami ofiarodawców. Komitet zbierał nie tylko pieniądze, ale także materiały budowlane: cement, deski i cegły, a także dary w postaci usług i elementów wyposażenia wnętrz [15].

Rysunek 3. Symboliczna cegielka wykupiona przez Helenę Skłodowską-Szalay w imieniu zmarłego w 1930 roku Kazimierza Dłuskiego. Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie

Figure 3. Symbolic brick purchased by Helena Skłodowska-Szalay on behalf of Kazimierz Dłuski, who died in 1930. Marie Skłodowska-Curie Museum in Warsaw

2.2. ROZPOCZĘCIE BUDOWY

Towarzystwo Instytutu Radowego otrzymało, z tzw. rezerwy przeznaczonej na rozbudowę Uniwersytetu Warszawskiego, parcelę o wymiarach 50 na 200 metrów. Maria Skłodowska-Curie planowała przyjazd do Polski późną wiosną 1925 roku na otwarcie Instytutu Francuskiego w Warszawie – na prośbę rządu francuskiego miała wygłosić inauguracyjne wykłady. Komitet Budowlany postanowił wykorzystać tę okazję i wykopać fundamenty pod budowę Instytutu Radowego.

Rysunek 4. Uroczystość położenie kamienia węgielnego pod budowę Instytutu Radarowego 7 czerwca 1925 roku. Siedzą od lewej: Maria Skłodowska-Curie, Prezydent Stanisław Wojciechowski, Marszałek Sejmu Wojciech Trąpczyński; stoją: Jadwiga z Kamięskich Skłodowska, Bronisława Dłuska, Józef Skłodowski, Walery Goetel, Lucyna Kotarbińska, Władysław Józef Skłodowski (w mundurze wojskowym). Wojskowe Biuro Historyczne

Figure 4. Ceremony laying the cornerstone for the construction of the Radar Institute on June 7, 1925. Seated from the left: Marie Skłodowska-Curie, President Stanisław Wojciechowski, Speaker of the Sejm Wojciech Trąpczyński; standing: Jadwiga Skłodowska née Kamińska, Bronisława Dłuska, Józef Skłodowski, Walery Goetel, Lucyna Kotarbińska, Władysław Józef Skłodowski (in a military uniform). Military Historical Office

7 czerwca 1925 roku Maria Skłodowska-Curie w obecności prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego i innych szacownych gości wmurowała kamień węgielny i akt erekcyjny pod budowę Instytutu Radowego w Warszawie przy ulicy Wawelskiej (Rys. 4). Zgromadzony fundusz, początkowo 100 000 złotych, pozwolił na rozpoczęcie robót dopiero w 1926 roku. Już 1 lipca tego roku Bronisława Dłuska pisała do siostry:

Obecnie wnosimy podanie o subwencje na rok 1926/7. Musimy do nich załączać prowizoryczne plany. Staramy się o dostanie placu przyznanego na własność lub na wieczystą dzierżawę, co by nam umożliwiło zaciągnięcie pożyczki budowlanej, o której wiesz. Właśnie dziś łowię zespół ludzi na delegacje do Ministerstwa Robót Publicznych. Senat akademicki już się na to zgodził [11].

Gmachy kompleksu Instytutu Radowego w Warszawie zaprojektowali dwaj architekci. Pierwotny projekt autorstwa Tadeusza Zielińskiego – który specjalnie jeździł do Paryża na konsultacje z Marią Skłodowską-Curie i dyrektorem Claudiusem Regaud – nie został zrealizowany. Zakładał on wybudowanie pięciu niezależnych budynków: lecznicy, ambulatorium, instytutu fizycznego, pawilonu radu i budynku

mieszkalnego. Instytut fizyczny, połączony arkadowym przejściem z ambulatorium i pawilonem radu, miał być największym budynkiem w kompleksie [15]. Rozmach jego projektu okazał się zbyt drogi w stosunku do możliwości finansowych Towarzystwa Instytutu Radowego. Architekt Tadeusz Zieliński zmarł niespodziewanie 21 września 1925 roku [17]. Nadzór architektoniczny nad projektem przejął Zygmunt Wóycicki – bliski współpracownik Zielińskiego. Nowy, skromniejszy projekt zakładał budowę dwóch zasadniczych części: nowoczesnej kliniki wraz z przychodnią i mieszkaniami dla pracowników, połączonej przeszklonym pasażem z pawilonem terapii promieniami rentgenowskimi oraz budynku laboratoryjnego dla pracowni biologicznej i fizyczno-chemicznej, a także specjalnego oddzielnego budynku do przechowywania preparatów promieniotwórczych tzw. domku radu (miał je łączyć podziemny korytarz transportowy).

Rysunek 5. Instytut Radowy w trakcie budowy. Pierwsza z lewej Bronisława Dłuska. Archiwum Polskiego Towarzystwa Chemicznego
 Figure 5. Radium Institute under construction. First from the left is Bronisława Dłuska. Archive of the Polish Chemical Society

W sprawie rozplanowania budynków zaszyły zmiany. – Na froncie będzie lecznica, a przyszły zakład fizyczny tam, gdzie miała być lecznica, której by tam było stanowczo za ciasno – pisała Bronisława Dłuska (Rys. 5) [11]. Robotami budowlanymi kierował, nieodpłatnie, inżynier-technolog Edmund Telakowski, który w tym samym czasie budował nieopodal – na skrzyżowaniu ulic Wawelskiej i Grójeckiej – wielką kamienicę dla Spółdzielni Budowlano-Mieszkaniowej Organizacji Inteligencji Polskiej [18]. Obie części kompleksu – szpitalną i naukową

– połączono modernistycznym ogrodem z sadzawką i fontanną, który zaprojektował Stanisław Pomian-Połujan. Realizację powierzono architektom krajobrazu Jerzemu Zakolskiemu i Stanisławowi Życieńskiemu [19]. Ogród, podobnie jak w przypadku paryskiego Instytutu Radowego, od początku był przedmiotem zainteresowania i troski Marii Skłodowskiej-Curie i Bronisławy Dłuskiej. Przewidziano także dodatkowy etat dla ogrodnika, który miał zajmować się jego pielęgnacją.

Także bezpośrednia okolica instytutu miała się wkrótce zazielenić. Już jesienią 1930 roku *dział ogrodniczy magistratu rozpoczął roboty przy urządzeniu nowego większych rozmiarów skweru naprzeciwko Instytutu radowego im. Skłodowskiej-Curie przy ul. Wawelskiej. Skwer ten obejmie przestrzeń przeszło ½ hektara. Na skwerze tym będą urządzone dwa place dla dzieci do gier ruchomych, oraz trawniki. Skwer będzie obsadzony dookoła drzewami cienistymi. W r-b. wykonane będą roboty ziemne i posadzone drzewa, trawniki zaś będą obsiane na wiosnę. Skwer będzie oddany do użytku publicznego w maju. Przy urządzaniu skweru zatrudnieni są bezroboczy* [20].

Instytut w Warszawie miał być oparty o doświadczenia paryskie i był na każdym etapie projektu i budowy konsultowany z Paryżem. *To bezpośrednie zajęcie się Marji Skłodowskiej-Curie i współpraca paryskiego Instytut Radowego uchroniły przed częstymi błędami stwarzania rzeczy jednostronnych, dosłownie Zakładów dla leczenia tylko radem, a nawet leczenia radem bez organizacji zakładowej* [21].

2.3. ROLA BRONISŁAWY DŁUSKIEJ

Łącznikiem między Instytutem Radowym w Paryżu, a nowo powstającym instytutem warszawskim była Bronisława Dłuska (Rys. 6). Jak wspominał Cezary Pawłowski:

Dla utrzymania stałej łączności z Komitetem Budowy Instytutu Radowego zaproponowała powierzenie kierownictwa budowy i ogólnej organizacji Instytutu dr med. Bronisławie Dłuskiej, ponieważ była pewna, że jej siostra z całą sumiennością i poświęceniem wypełni powierzone jej zadanie [22].

Rysunek 6. Rodzeństwo Skłodowskich, od lewej: Maria Skłodowska-Curie, Helena Skłodowska-Szalay, Bronisława Dłuska i Józef Skłodowski, Warszawa 1921. Archiwum Chrzęstowskiich

Figure 6. The Skłodowski siblings, from the left: Marie Skłodowska-Curie, Helena Skłodowska-Szalay, Bronisława Dłuska and Józef Skłodowski, Warsaw 1921. Chrzęstowski Archive

Dla Bronisławy Dłuskiej Instytut Radowy stał się najważniejszym do zrealizowania celem w życiu, a także sposobem na zapomnienie osobistych nieszczęść: w 1921 roku w Chicago jej córka Helena popełniła samobójstwo, a w 1930 roku zmarł mąż Kazimierz. Alicja Dorabialska wspominała:

Instytut nie powstałby nigdy, gdyby nie energia i żelazna wola siostry uczoney, dr Bronisławy Dłuskiej. Ona to wpadła na świetny pomysł. Aby instytut stał się istotnie darem narodu w tej formie, że zaczęto sprzedawać cegielki [...] cieniutkimi strugami popłynęły setki tysięcy.

Należało zdobyć środki, jak na nasze stosunki wielkie [...] Należało przygotować przyszłych pracowników. Wszystkim tym zajęła się Dr Bronisława Dłuska. Co tylko mogła, robiła sama, czego nie mogła zrobić sama – robiła przez organizacje. Umiała wyszukać ludzi wartościowych, umiała zjednać sobie ich współpracę i zainteresować swoim duchem. W organizacjach, które się do akcji wzniesienia Instytutu Radowego przyłączyły odgrywała Ona główną, chociaż nie zawsze najbardziej widoczną rolę, była Ona ich motorem... [23].

Z kolei Józef Skłodowski wspominał, że największą zasługą doktor Dłuskiej było:

[...] wyniesienie na własnych barkach pod szczyt Instytutu Radowego w Warszawie. Skoro Instytut ten zostanie wykończony i pójdzie w ruch, wiele osób rościć może będzie pretensje do zasługi. Kto jednak świadom jest rzeczy, bezstronny, nie zawaha się ani na chwilę w uznaniu, że Instytut, zarówno w pomyśle jak i w wykonaniu, jest dziełem Dłuskiej, owocem jej niesłychanej energii i pracy; cały zaś współdziałał innych osób i to nielicznych, sprowadza się do odrobiny dobrej woli, do roli doradczej, poparcia lub wreszcie do udzielenia swej firmy. Stopień trudności, jakie musiała i wciąż jeszcze musi przewyższać Dłuska przy tworzeniu Instytutu, tak określiła kiedyś Marja Curie: zdaje mi się Bronciu, że zbudowanie Instytutu większą będzie z twojej strony sztuką, aniżeli z mojej odkrycie radu [24].

Maria Skłodowska-Curie pisała w liście do brata Józefa 13 marca 1927 roku:

Postępy Instytutu Radowego [w Warszawie] budzą we mnie zdumienie. Jest to rodzaj czarodziejskiego zjawiska; nie pojmuję jak Bronka [Dłuska] mogła tego dokonać i bardzo się cieszę, że Uniwersytet i Politechnika interesują się sprawą, nawet jeżeli, jak powiadasz, starają się o wpływ na przyszły Instytut [25].

Maria Skłodowska-Curie podkreślała jak ważna jest interdyscyplinarność i ścisła współpraca pomiędzy dwoma zasadniczymi częściami placówki: badawczą i kliniczną. Instytut w Warszawie miał dysponować oprócz przychodni własnym szpitalem z 60 łózkami – właśnie brak części klinicznej Uczona odczuwała najdotkliwiej: *Dalszy rozwój Instytutu [Radowego w Paryżu] jest ściśle związany z koniecznością posiadania własnego szpitala.*

2.4. PRZYSZŁA KADRA NAUKOWA

Zawczasu wybrano przyszłych zwierzchników Instytutu Radowego. Pierwszym wyborem był krakowski ginekolog Jan Szancenbach, drugi mąż Marii „Maniusi” Skłodowskiej – córki Józefa Skłodowskiego:

W czasie powstania Instytutu Radowego w Warszawie – Ciotki moje, [Bronisława] Dłuska i M.[aria] Skłodowska-Curie, proponowały mojemu mężowi objęcie stanowiska jego dyrektora. Ponieważ jednak mimo tak zaszczytnej propozycji, warunki tej posady były dość krępujące, mianowicie: jeszcze dwa lata studiów tzn. specjalizacji u prof. Régaund w Paryżu, mieszkanie w Instytucie i brak

prawa do praktyki prywatnej – mąż mój, ze względu na swój wiek i warunki rodzinne, nie mógł się na ten krok zdecydować [26].

W związku z powyższym na kierownika części klinicznej, a także dyrektora Instytutu, wybrano Franciszka Łukaszczyka. Nie był to wybór przypadkowy, bowiem urodzony w wiosce Zubsuche koło Poronina Łukaszczyk był synem Wiktorii z Galiców, wieloletniej posługaczki w sanatorium Kazimierza Dłuskiego w Zakopanem. Od najmłodszych lat wspierany był przez Dłuskich w dążeniu do zdobycia wykształcenia w gimnazjach w Nowym Targu i w Krakowie, a następnie na Uniwersytecie Jagiellońskim [27]. Na kierownika pracowni fizycznej destynowano Cezarego Pawłowskiego. Obaj wyjechali do Paryża, żeby odbyć kilkuletni staż w Instytucie Radowym (Łukaszczyk odbył także staże w Berlinie w Institut für Krebsforschung, w Hamburgu w Sankt Georg Krankenhaus Strahlenabteilung oraz w Sztokholmie w Radiumhemmet [28]). *Częstokroć brałem udział w naradach dotyczących Instytutu Radowego w Warszawie.* – wspominał Pawłowski – *Narady te odbywały się zazwyczaj przy współudziale specjalistów francuskich w prywatnym mieszkaniu Marii Skłodowskiej-Curie [29].* W instytucie w Paryżu, dzięki stypendiom od rządu polskiego oraz Fundacji Carnegie-Curie, pod czujnym okiem Madame Curie kształcili się także inni fizycy: Jerzy Starkiewicz i Irena Manteuffel-Ramm oraz chemicy: dr Alicja Dorabalska i inż. Ignacy Złotowski; kilku rentgenologów-lekarzy skierowano natomiast do Laboratorium Pasteura, którym kierował dr Claudius Regaud (Rys. 7).

Rysunek 7. Odczyt profesora Claudiusa Regaud – kierownika Pracowni Biologicznej Instytutu Radowego w Paryżu. Stoją od lewej: Helena Szalay, ambasador Francji w Polsce Jules Laroche, Maria Skłodowska-Curie, Franciszek Łukaszczyk i Claude Regaud, Warszawa maj 1932 roku. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Figure 7. Lecture by Professor Claudius Regaud – head of the Biological Laboratory of the Radium Institute in Paris. Standing from the left: Helena Szalay, French ambassador to Poland Jules Laroche, Marie Skłodowska-Curie, Franciszek Łukaszczyk and Claude Regaud, Warsaw, May 1932. National Digital Archives

2.5. WALKA O FUNDUSZE NA FINANSOWANIE BUDOWY

Mimo ofiarności społeczeństwa budowa posuwała się wolno. Instytut Radowy z założenia miał być placówką prywatną – należącą do Towarzystwa Instytutu Radowego – i zostać wybudowany w całości, jako dar-pomnik, ze składek społecznych. Nie był więc regularnie finansowany przez państwo polskie, a jedynie wspomagany subwencjami. Członkowie Towarzystwa zabiegali o nie na każdym szczeblu i w każdej dostępnej instytucji. Józef Skłodowski wspominał, że wspólnie z siostrą Bronisławą Dłuską odwiedzali w tej sprawie Józefa Piłsudskiego w Belwederze [24].

I tak w listopadzie 1927 roku udało się zamknąć pod dachem część kliniczną. Maria Skłodowska-Curie, która w październiku 1928 wizytowała w towarzystwie Prezydenta RP Ignacego Mościckiego teren budowy, pisała do siostry Bronisławy:

Zrobiłaś istotnie koło Instytutu robotę, która jest prawdziwie cudowna. Prędeż, czy później znajdą się środki, aby go w ruch wprowadzić, – a to dlatego, że budynki, które postawiłaś, będą ludziom stać na oczach i o celu zapominać nie pozwolą [30].

W 1929 roku wszystkie budynki miały już dachy, okna i drzwi. Pięć aparatów rentgenowskich ufundował Bank Polski [31]. Na potrzeby propagandowe wykonano model kompleksu budynków Instytutu Radowego w Warszawie i wystawiono go na Powszechnej Krajowej Wystawie w Poznaniu (PeWuKa trwała od 16 maja do 30 września 1929 roku) [31].

Brak funduszy stał się niezwykle dotkliwy w październiku 1929 roku wobec ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego. Budżet inwestycji pod koniec roku zamykał się w kwocie 1 300 000 złotych, do wykończenia instytutu brakowało nadal około 1 000 000 złotych. Komitet Budowy przekonywał:

Nieprawdą jest, że pieniędzy u nas niema; na piękny i pożyteczny cel znajdują się zawsze, lecz trzeba ich szukać i wytrwale przekonywać ogół społeczeństwa, że cel ten wart wysiłków. Czyż to nie wstyd, że Polska dotąd Instytutu Radowego nie ma, choć Polką jest Ta, której Ludzkość zawdzięcza odkrycie Radu! Czyż można pozwolić, aby Marja Skłodowska miała długo czekać na to, aby Dar Jej mógł być przyjęty przez Warszawę? Najwyższy czas, aby budujący się Zakład wykończyć i uposażyć tak, ażeby mógł godnie spełniać swe humanitarne i naukowe zadanie [32].

Wydano drukiem liczne odezwy, a ich treść przesłano także do ogólnopolskich dzienników. W celu zapewnienia dalszej ofiarności wydano bogato ilustrowaną zdjęciami z budowy oraz projektami architektonicznymi książeczkę pt. *Stan budowy Instytutu Radowego dla walki z rakiem im. Marji Skłodowskiej-Curie jako Daru Narodowego od całej Polski dla Wielkiej Uczonej. Z inicjatywy Bronisławy Dłuskiej powstał w 1929 roku „Komitet Zjednoczonych Organizacji Kobietych dla dokończenia Instytutu Radowego im. Marji Skłodowskiej-Curie” pod przewodnictwem Zofii Moraczewskiej: Polski Komitet Kobiety uważa, że honor kobiet polskich wymaga, aby one przede wszystkim dopomogły do spełnienia gorącego pragnienia wielkiej uczonej [32].* Rozpoczęły się także specjalnie organizowane „wycieczki” na teren budowy.

W styczniu 1931 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej wydał *Ustawę o odstąpieniu niehurtowości państwowej w Warszawie Towarzystwu Instytutu Radowego im. Marji Skłodowskiej-Curie* [33]. Nieodpłatnie przekazanie prawa własności do parceli (o wartości wycenionej w ustawie na 350 000 złotych), na której budowano instytut umożliwiło zaciągnięcie pożyczki hipotecznej. Ostatecznie ko-

sztem budynków laboratoryjnych jako pierwszy wykończono budynek kliniczny. *Z żalem muszę powiedzieć* – pisała w jednym z listów Maria Skłodowska-Curie – *że unieruchomienie na kilka lat gmachu przeznaczonego na pracownię dla Instytutu Radowego nie jest zgodne z moim zapatrywaniem na potrzeby tegoż Instytutu, którego praca powinna być ściśle związana z pomocniczymi pracowniami w dziedzinie biologii, fizyki i chemii* [11]. Wobec nieustannego braku funduszy konieczny był kompromis. Ten trudny czas wspominał Franciszek Łukaszczyk – pierwszy dyrektor Instytutu: *Budowa szła bardzo powoli. Zbieranie funduszków [...] nie starczyło na stałe prowadzenie budowy, która trwała 6 lat z dłuższymi okresami całkowitej przerwy w robotach z powodu braku pieniędzy. [...] zebrano 1.900.000 zł* [34].

2.6. 1033,31 mg RADU

W 1928 roku do Paryża przyjechała dziennikarka amerykańska Marie Meloney – przyjaciółka Uczonej, która w 1921 roku zorganizowała w Stanach Zjednoczonych zbiórkę pieniędzy na zakup grama radu dla Instytutu Radowego w Paryżu. Skłodowska-Curie poprosiła Meloney, aby pomogła jej i tym razem. W 1929 roku dziennikarka pomogła Madame Curie raz jeszcze i tak Maria Curie 9 października 1929 roku wyruszyła w kolejną długą podróż przez ocean do Stanów Zjednoczonych. Prezydent Herbert Hoover, 31 października podczas uroczystości przekazania daru, powiedział:

Jako substancja stosowana w leczeniu wielu chorób, zwłaszcza nowotworów, rad przyniósł setkom tysięcy ludzi ulgę w cierpieniach. Wyrazem wdzięczności i szacunku, żywionych przez nasz naród wobec pani Curie, jest hojność obywateli i obywaterek amerykańskich, którzy zachęceni przez Mrs. William Brown Meloney, zebrali środki na zakup grama radu. Pierwiastek ten zostanie przekazany warszawskiemu Instytutowi imienia Marii Curie. Jego stworzenie jest wielkim hołdem złożonym przez uczoną swemu rodzinnemu miastu i narodowi polskiemu, któremu naród amerykański ma przyjemność przysłużyć się w ten skromny sposób [2].

Maria z kolei powiedziała:

W badaniach naukowych kryje się wielkie piękno i to ono jest największą nagrodą, dlatego moja praca daje mi szczęście. Szczęściem również jest świadomość, że moja praca może przynosić ulgę ludziom w ich cierpieniach [2].

Dzięki Marii Skłodowskiej-Curie warszawski Instytut Radowy dysponował 1033,21 mg radu w postaci 124 tubek i 42 igieł z platyny – każda z nich sygnowana

była skrótem „RMS” – rad Marii Skłodowskiej. W latach 1933–1938 dokupiono 533 mg radu, oznaczając go jako „MSC” – Maria Skłodowska-Curie. Oddział terapii naświetlaniami posiadał pięć najnowocześniejszych w kraju aparatów rentgenowskich Simensa i Gaiffe–Gallot–Pilon do tzw. terapii głębokiej (plus aparat rentgenowski „Novograf” do diagnostyki obrazowej) [21]. Sala operacyjna wyposażona była *ostatnim słowem techniki nowoczesnej*, m.in. w pierwszy w Polsce nóż–skalpel elektryczny „Cutor” [35].

2.7. OTWARCIE INSTYTUTU

Maria Skłodowska-Curie w maju 1931 roku siostry pisała Bronisławę:

Uważam, że pierszem [teraz] zadaniem jest otworzenie sekcji leczniczej, stosownie do zobowiązań [Towarzystwa Instytutu Radowego] względem opinii publicznej w Polsce i w Ameryce. Co do Instytutu, to myślę, że nawet lekarska część mogłaby być częściowo tylko wykończona i zacząć pracować z częścią przewidzianych łóżek. [...] aby jak najprędzej się przekonać, jakie są widoki powodzenia i utrzymania lecznicy [30].

Pierwszego pacjenta Instytut Radowy w Warszawie przyjął 17 stycznia 1932 roku. Przez pierwsze miesiące pracy obsadę lekarską stanowili: onkolog Franciszek Łukaszczyk (dyrektor) oraz anatomopatolog i radiolog Józef Laskowski, którym do pomocy zatrudniono jedną pielęgniarkę [33]. Było to nieoficjalne otwarcie wynikające z faktu, że kasa Towarzystwa była pusta (wystarczyło pieniędzy tylko na zakup kilku ton węgla do ogrzania budynku):

Na najskromniejsze wyposażenie i to tylko części klinicznej zabrakło 500.000 zł. [...] udało się pożyczyć w Zakładzie Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych, zakupić najpotrzebniejsze wyposażenie i zacząć pracę. [...] Komitet naprawdę nie miał pieniędzy. Subwencji nie było żadnych, tak, że byliśmy w zupełności skazani na własne siły, to znaczy na bieżące wpływy za leczenie. Komitet, to znaczy siostra Marii Skłodowskiej-Curie – Dr. Bronisława Dłuska, która była istotnym budowniczym Instytutu robiła wielkie wysiłki, żeby zdobyć trochę pieniędzy na ukończenie budynku pracowni i najskromniejsze wyposażenie. Drogi były najrozmaitsze i dzisiaj [pisane w roku 1953] niełatwe do zrozumienia – różnego rodzaju kombinacje i pożyczki. Uruchomiono ambulatorium, szpital z 50 łóżkami [z planowanych 60] i blokiem operacyjnym oraz pawilon Roentgena, którym kierował radiolog dr Stanisław Trojanowski [36].

W zależności od stopnia zamożności pacjentów, łóżka szpitalne – a co za tym idzie opłaty za leczenie – dzieliły się na trzy kategorie.

Oficjalne otwarcie warszawskiego Instytutu Radowego miało miejsce w niedzielę 29 maja 1932 roku (Rys. 8). Był to ówczesnie jedna z najnowocześniejszych (jeśli nie najnowocześniejsza) tego typu placówka na świecie. W mowie inauguracyjnej wygłoszonej w Sali Bibliotecznej placówki Uczona powiedziała:

Szanowny Panie Prezydencie, Szanowne Panie i Szanowni Panowie,

W dniu, w którym witamy powstanie Instytutu Radowego w Warszawie, miło mi wyrazić wdzięczność wszystkim tym, których dobra wola, sympatia i poświęcenia pozwoliły dzieła tego dokonać, mimo trudnych warunków, w jakich się ono rozwija.

Obywatele kraju mego rodzinnego zrobili mi zaszczyt, dając imię moje nowej placówce. Jednakowoż zupełnie zdaję sobie sprawę z tego, że nie o imię tu głównie chodzi, lecz o owocną pracę, której się od Instytutu spodziewamy.

Komitet takowego słusznie, jak sędzę, postanowił otworzyć naprzód część leczniczą, aby spełnić względem społeczeństwa polskiego obowiązek postawienia na wysokiej stopie nowej i trudnej terapii, od której wiele się można spodziewać dla złagodzenia cierpień. Jednakowoż, terapia ta powinna być w łączności nieustannej z pracą naukową, bez której postępów czynić nie może. Przytem poszukiwanie czystej wiedzy jest jedną z istotniejszych potrzeb ludzkości. Tak więc mam nadzieję, że puszczenie w ruch pracowni naukowych przewidzianych dla Instytutu, nastąpi wkrótce po otwarciu sekcji lekarskiej. Inauguracja dzisiejsza jest dowodem opieki, jaką Rząd, Miasto i społeczeństwo polskie otaczają Instytut Radowy. Z zupełnym zaufaniem zatem życzę temu Instytutowi pomyślnego rozwoju, a Komitetowi i Dyrektorowi sekcji lekarskiej powodzenia w pracy, której odpowiedzialność zechcieli na siebie przyjąć [15].

Rysunek 8. Uroczyste otwarcie Instytutu Radowego w Warszawie 29 maja 1932 roku. Wśród obecnych m.in. Ignacy Mościcki, Maria Skłodowska-Curie, Claudius Regaud, Franciszek Łukaszczyk, Maria Goetel-Szancenbachowa, Jan Szancenbach i Władysław Skłodowski. Archiwum Chrząstowskich

Figure 8. The official opening of the Radium Institute in Warsaw on May 29, 1932. Those present included: Ignacy Mościcki, Marie Skłodowska-Curie, Claudius Regaud, Franciszek Łukaszczyk, Marie Goetel-Szancenbachowa, Jan Szancenbach and Władysław Skłodowski. Chrząstowski Archive

Jednym z punktów uroczystości było posadzenie pamiątkowych drzewek. W ogrodzie Instytutu klony-jawory zasadzili kolejno: Prezydent RP Ignacy Mościcki, Maria Skłodowska-Curie, Claudius Regaud i Bronisława Dłuska. Dwa dodatkowe drzewka posadzono dla upamiętnienia amerykańek, które miały niebagatelne zasługi dla zbiórki funduszy na zakup radu: Marie „Missy” Meloney (Rys. 9), Elsie Mead i Theodory Mead Abel. Zasługi pań Meloney, Mead i Abel zostały upamiętnione także (wraz z innymi fundatorami tablicą), umieszczoną nad windą w holu głównym kliniki.

29 maja 1932 roku w części warszawskiego klinicznej Instytutu Radowego hospitalizowanych było 40 chorych. „Kurier Warszawski” pisał:

Posiedliśmy w stolicy kraju wspaniałą zakład im. Marji Skłodowskiej-Curie jakim niewiele miast na świecie poszczycić się może, należy teraz dbać, aby społeczeństwo osiągnęło zeń jak największą korzyść, co jest wszak celem jedynym instytutu.

Rysunek 9. Maria Skłodowska-Curie i Ignacy Mościcki sadzą pamiątkowe drzewko dedykowane Marie „Missy” Meloney. 29 maja 1932 roku. Wojskowe Biuro Historyczne

Figure 9. Marie Skłodowska-Curie and Ignacy Mościcki plant a commemorative tree dedicated to Marie „Missy” Meloney. May 29, 1932. Military Historical Office

Prasa zachwycała się wnętrzami Instytutu Radowego pisząc, że estetycznie urządzone wnętrza i masa światła wpływają na to, że atmosfera szpitalna nie przytłacza przybysza [36].

Specjalnie dla Madame Curie na parterze budynku szpitalnego od strony ogrodu urządzono skromne mieszkanie – zaledwie dwa niewielkie pokoje i łazienkę. Liczono, że Uczona będzie przyjeżdżała do Warszawy, zatrzymywała się w instytucie i nadzorowała jego pracę. Niestety uroczystość otwarcia instytutu była ostatnią wizytą Marii Skłodowskiej-Curie w Polsce.

2.8. PRACOWNIE NAUKOWE

Problemy finansowe towarzyszyły Instytutowi Radowemu w Warszawie nadal, mimo jego otwarcia. Ruch pacjentów początkowo był bardzo mały i placówka była stale niewydolna finansowo. *Przychodziło mi na myśl* – wspominał

Franciszek Łukaszczyk pierwszy rok działania – że *Polska otrzymała taki Zakład – wówczas jeden z niewielu w świecie, dzięki Marii Skłodowskiej-Curie – za wcześniej, że nie wynikało to z naturalnych tendencji rozwojowych medycyny w Polsce i stąd Instytut jest sam, bez oparcia i zaplecza* [34]. Pożyczka od Państwowego Zakładu Ubezpieczeń nigdy nie została spłacona...

Jesienią 1936 roku niewykończona jeszcze Pracownia Fizyczna otrzymała cenny dar od Ireny i Fryderyka Joliot-Curie – elektromagnes do badań naukowych o wartości 12 000 złotych, którego zakup Państwo Joliot sfinansowali ze środków otrzymanych wraz z Nagrodą Nobla (Rys. 10). Fryderyk powiedział:

Dziś z bardzo przyjemnym zdziwieniem oglądałem laboratorium fizyczne przy waszym Instytucie Radowym, prowadzone pod kierownictwem ucznia Marii Curie-Skłodowskiej, docenta Pawłowskiego. Kiedy byłem przed trzema laty nie było jeszcze nic [Fryderyk Joliot odwiedził Warszawę w 1933 roku w towarzystwie Francisca Perrina i Aline Perrin], *a teraz można tu już osiągnąć dobre rezultaty* [37].

Rysunek 10. Irena i Fryderyk Joliot-Curie z wizytą w Pracowni Fizycznej warszawskiego Instytutu Radowego w 1936 roku, oprowadzani przez Cezarego Pawłowskiego. Zbiory Działu Naukowego Narodowego Instytutu Onkologii im. Marii Skłodowskiej-Curie

Figure 10. Irène and Frédéric Joliot-Curie visiting the Physics Laboratory of the Warsaw Radium Institute in 1936, guided by Cezary Pawłowski. Collections of the Scientific Department of the National Institute of Oncology. Marie Skłodowska-Curie

Także w 1936 roku, zgodnie z życzeniem Marii Skłodowskiej-Curie, Bronisława Dłuska zakupiła z własnych funduszy około 10 mg mezotoru i 100 mg radu (w postaci soli bromku radu) i do Pracowni Fizycznej. Substancje te umieszczono w specjalnie zbudowanej aparaturze, która pierwotnie miała być zainstalowana w „domku radu”. Niestety, ze względów finansowych, aparatura była użytkowana w jednym z pomieszczeń budynku laboratoryjnego do uzyskiwania preparatów radonowych [38].

Dopiero 30 października 1937 roku, czyli w trzy lata po śmierci Marii Skłodowskiej-Curie, odbyło się oficjalne otwarcie Działu Fizycznego z jego pracownikami badawczymi, pracownią pomiarów radiologicznych o zasięgu ogólnopolskim i wzorcownią rentgenowską (budowę laboratorium ukończono w 1934 roku, ale kolejne dwa lata zajęło jej urządzenie i zdobywanie pieniędzy na wyposażenie) [39]. Także w 1937 roku udało się uruchomić Pracownię Biologiczną. W ramach budynku laboratoryjnego funkcjonowały również warsztaty: mechaniczny, szklarski i ciemnia fotograficzna.

Działalność Instytutu Radowego została mocno ograniczona we wrześniu 1939 po wybuchu II wojny światowej. Ostateczny kres pracy Instytutu przyniosło Powstanie Warszawskie, już w sierpniu 1944 roku Instytut został zdewastowany i kilkakrotnie podpalony. Większość preparatów radowych zdołano ukryć i przetrwały wojnę [40].

2.9. UPAMIĘTNIENIE

Po śmierci Marii Skłodowskiej-Curie, jej siostry Bronisława Dłuska i Helena Skłodowska-Szalay, rozpoczęły gromadzenie: pamiątek, listów, fotografii oraz drobnych przedmiotów codziennego użytku z myślą o stworzeniu (być może w budynku Instytutu Radowego w Warszawie) muzeum Uczonej. Konsultowały się w tej sprawie m.in. z Ewą Curie i Ireną Joliot-Curie oraz profesorem Stanisławem Lorentzem z warszawskiego Muzeum Narodowego. Nie udało się tego przedsięwzięcia zrealizować przed wybuchem drugiej wojny światowej i wszystkie zgromadzone w instytucie zbiory zaginęły w trakcie powstania warszawskiego [41].

3. PARK I POMNIK MARII SKŁODOWSKIEJ-CURIE

Na skwerze, oddanym do użytku w maju 1931 roku od strony ulicy Wawelskiej, 5 września 1935 roku uroczyście odsłonięto pomnik Marii Skłodowskiej-Curie. Jego autorką była rzeźbiarka Ludwika Kraskowska-Nitschowa. Pomnik, ufundowany przez władze miejskie, został odlany w Pracowni Braci Łopieńskich. Artystka, która wykonała projekt postaci Uczonej z pamięci (uczestniczyła w jej wykładach w Paryżu w 1924 roku), wspominała: „*To było moje*

pierwsze dzieło [pierwszy pomnik], jakie postawiłam po skończeniu Szkoły Sztuk Pięknych. Byłam zachwycona, że osobą, która dokonała tylu odkryć była kobieta i to Polka” [42]. Pod drugiej wojnie światowej, którą pomnik przetrwał mimo wielokrotnego ostrzału, skwer został przekształcony w miejski Park Marii Skłodowskiej-Curie o powierzchni około dwóch hektarów. W latach 2022–2023 park przeszedł rewitalizację (sam pomnik poddano renowacji w 1997 roku). Uroczystego otwarcia parku 11 stycznia 2024 roku dokonały władze Dzielnicy Ochota m.st. Warszawy w towarzystwie zaproszonych gości (rys. 11). Polskie Towarzystwo Chemiczne reprezentowali Prezes Honorowy prof. Zbigniew Galus i Prezes Zarządu Głównego prof. Izabela Nowak. Otwarcia towarzyszyła wystawa pt. *Maria Skłodowska-Curie. Zakochana w nauce* autorstwa Tomasza Pospiesznego i Eweliny Wajs-Baryły, nad którą patronat objęło m.in. PTChem. W dniu otwarcia odbyło się także spotkanie mieszkańców z Tomaszem Pospiesznym, a jego tematem była biografia Noblistki.

Rysunek 11. Uroczyste otwarcie Parku Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie, od lewej: Zastępca Burmistrza Sławomir Umiński, Tomasz Pospieszny, Burmistrz Dzielnicy Ochota Dorota Stegienka, Przewodniczący Rady Dzielnicy Krzysztof Wojciechowski i Zastępca Burmistrza Grzegorz Wysocki, 2024. Fot. Aleksandra Grabowska / Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie

Figure 11. The ceremonial opening of the Marie Skłodowska-Curie Park in Warsaw, from the left: Deputy Mayor Sławomir Umiński, Tomasz Pospieszny, Mayor of the Ochota District Dorota Stegienka, Chairman of the District Council Krzysztof Wojciechowski and Deputy Mayor Grzegorz Wysocki, 2024. Photo Aleksandra Grabowska / Marie Skłodowska-Curie Museum in Warsaw

PODZIĘKOWANIA

Autorzy składają serdecznie podziękowania dyrekcji i pracownikom Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie za udostępnienie fotografii nr 3 i 11 do niniejszego artykułu.

PIŚMIENICTWO CYTOWANE

- [1] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej: księga pamiątkowa: 1918–1928*, Wydawca „Ilustrowany Kuryer Codzienny”, Kraków–Warszawa 1928. Warto odnotować, że Maria miała dość ambiwalentny stosunek do wszelkich sentencji. 13 marca 1929 roku w liście do Bronisławy Dłuskiej pisała: „Jestem ciągle prześladowana przez owo wydawnictwo. [...] Myślałam, że możeby można dać parę słów o popieraniu nauki w tej mniej więcej formie: »Rozwijaj Pracownie naukowe, o których Pasteur powiedział, że są świętymi przybytkami ludzkości, ułatwiać zadanie tych, co dziś dla nauki pracują, otaczać troskliwą opieką młodzież wiedzy pragnącą, aby pozyskać pracowników przyszłości, stwarzać warunki, w których naturalne a cenne zdolności mogą się uświadomić i poświęcić się służbie ideału, – jest to prowadzić społeczeństwo drogą rozwoju tak dobrobytu jak i potęgi duchowej«. [...] Muszę przyznać, że wstręt mój do sentencji wynika w znacznej mierze stąd, że są one zawsze fałszywe”. Zob. Musée Curie, Paris, Fonds privé Ève Curie.
- [2] T. Pospieszny, *Maria Skłodowska-Curie. Zakochana w nauce*, Polskie Towarzystwo Chemiczne & Wydawnictwo Sophia, Warszawa 2024.
- [3] J. Hurwic, *Miroslaw Kernbaum. Sylwetka i prace badawcze*, [w]: *Rad i polon 1898–1998. Stulecie odkrycia*, Sesja Naukowa, Centrum Upowszechniania Nauki PAN, Warszawa 1997.
- [4] Musée Curie, Fonds Privé Ève Curie, FP–EC / B1a4, *Notes Préparatoires et thématiques*.
- [5] M. Skłodowska-Curie, *Autobiografia i wspomnienia o Piotrze Curie*, Dom Wydawniczo-Promocyjny GAL, Warszawa 2004.
- [6] Maria Curie i córki, *Listy*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2011.
- [7] Pierre et Marie Curie. Papiers. V — Documents a caractere prive. CLII Marie Curie. *Notes sur l'enfance de ses filles. 1897–1912*.
- [8] Pierre et Marie Curie. Papiers. II — Papiers et correspondance. CII–CVII Marie Curie. Correspondance et documents concernant ses voyages. CIII *Voyage aux États-Unis 1921*. Tłumaczenie za: D. Korzeniowska, *Radium Lady. Kalendarium pierwszej podróży Marii Skłodowskiej-Curie do Stanów Zjednoczonych, 1921*, Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie, Warszawa 2021, <https://www.mmsc.waw.pl/radium-lady-kalendarium-pierwszej-podrozy-marii-sklodowskiej-curie-do-stanow-zjednoczonych-1921-2/> [dostęp: 15 stycznia 2024].
- [9] J. Meder, A. Towpik, J. Walewski, *Zarys historii Instytutu Onkologii w Warszawie w 90. Rocznice jego otwarcia*, Nowotwory. Journal of Oncology, 7, 2022, s. 166.
- [10] Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego.
- [11] K. Kabzińska, M. Malewicz, J. Piskurewicz, J. Róziewicz, *Korespondencja polska Marii Skłodowskiej-Curie. 1881–1934*, Instytut Historii Nauki PAN, Polskie Towarzystwo Chemiczne, Warszawa 1994.
- [12] *Statut Towarzystwa Instytutu Radowego im. Marji Skłodowskiej-Curie*, Warszawa 1924.
- [13] *Statut Towarzystwa Instytutu Radowego im. Marji Skłodowskiej-Curie*, Warszawa 1931.
- [14] Dłuska Bronisława, *Marja Skłodowska-Curie. Życiorys i działalność naukowa genialnej Polki*, Dziennik Ludowy, Chicago 1921.
- [15] L. Kotarbińska [red.], *Rad i działalność Marji Skłodowskiej-Curie*, Komitet Daru Narodowego dla Marji Skłodowskiej-Curie, Warszawa 1926.

- [16] L. Wertenstein, *25 lat nauki o promieniotwórczości*, Wydawnictwo Komitetu Daru Narodowego dla Marji Skłodowskiej-Curie, Warszawa 1925.
- [17] Budownictwo i Architektura, **1**, 1925, Nr 2, s. 38.
- [18] Przegląd budowlany, **2**, 1930, s. 106.
- [19] Z. Dziewulska, *Ogród Mieszkalny*, Arkady, **1**, 1935, s. 133.
- [20] *Budowa nowego skweru*, ABC. Pismo codziennie informuje wszystkich o wszystkim, **5**, 1930, nr 251, s. 5.
- [21] F. Łukaszczyk, *Organizacja i pierwsze dwa lata Instytutu*, Warszawskie czasopismo Lekarskie, **11**, 1937, s. 109.
- [22] C. Pawłowski, *Maria Skłodowska-Curie*, Postępy Fizyki, **18**, 1967 (4), s. 337.
- [23] E. Wajs-Baryła, Bronisława Dłuska. Twórczyni Instytutu Radowego w Warszawie, [w:] E. Wajs-Baryła [red.] *Warszawskie oblicza niepodległości*, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie, Warszawa 2019, s. 86.
- [24] J. Skłodowski, *Wspomnienia dra Józefa Skłodowskiego*, [w:] T. Pospieszny, E. Wajs-Baryła, P. Chrzastowski, *Aby ocalić od zapomnienia. Pamiętniki Władysława, Józefa i Marii Skłodowskich*, Wydawnictwo Sophia, Warszawa 2023.
- [25] P. Chrzastowski, T. Pospieszny, E. Wajs-Baryła, *Drogi Józiu. Listy Marii Skłodowskiej-Curie do rodziny w Polsce*, Wydawnictwo Sophia, Warszawa 2022.
- [26] M. Skłodowska-Szancenbachowa, *Aby ocalić od zapomnienia*, [w:] T. Pospieszny, E. Wajs-Baryła, P. Chrzastowski, *Aby ocalić od zapomnienia. Pamiętniki Władysława, Józefa i Marii Skłodowskich*, Wydawnictwo Sophia, Warszawa 2023.
- [27] T. Koszarowski, *Urywki wspomnień*, Nowotwory, Warszawa 2006.
- [28] *Polski Słownik Biograficzny*, **18**, 1973, s. 538.
- [29] C. Pawłowski, *Zasługi Marii Skłodowskiej-Curie wobec kraju ojczystego*, Nowotwory. Journal of Oncology, **57**, 2007, s. 719.
- [30] Musée Curie, Fonds Privé Ève Curie, FP-EC / B1a10, *Documents biographiques fournis par Bronia Dłuska et Helena Szalay*.
- [31] *Stan budowy Instytutu Radowego dla walki z rakiem im. Marji Skłodowskiej-Curie*, Warszawa 1929.
- [32] *Do polskiego społeczeństwa*. Odezwa Komitetu Organizacji Kobietych dla wykończenia Instytutu Radowego im. Marji Skłodowskiej-Curie, Warszawa 1929.
- [33] E. Towpik [red.], *Materiały do historii Instytutu Radowego i Instytutu Onkologii im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie. W 80. Rocznicę otwarcia*, Polskie Towarzystwo Onkologiczne, Warszawa 2012
- [34] F. Łukaszczyk, *Historia Instytutu Onkologii im. Marii Skłodowskiej-Curie*, [w:] *Historia Instytutu Radowego im. MSC i Instytutu Radowego w Warszawie, 1, 1925–1975*, kopia maszynopisu z 1953 roku w zbiorach Biblioteki Narodowego Instytutu Onkologii im. Marii Skłodowskiej-Curie – PIB w Warszawie.
- [35] *Instytut Radowy imienia Marji Skłodowskiej w Warszawie udziela już pomocy lekarskiej pacjentom*, Gazeta Kaszubska, **11**, 1932, nr 13, s. 2.
- [36] *Rad w walce z rakiem. Rok pracy Instytutu Radowego im. M. Curie-Skłodowskiej*, „ABC. Pismo codziennie informuje wszystkich o wszystkim”, **8**, 1933, nr 14, s. 6.
- [37] F. Joliot-Curie, *Wywiad*, „Express Poranny”, **15**, 1936, Nr 279, s. 3.
- [38] B. Gwiazdowska, W. Bulski, A. Pruszyński, J. Tołwiński, *Historia Zakładu Fizyki Instytutu Onkologii w Warszawie w okresie kierownictwa prof. Cezarego Pawłowskiego*, Pol J Med Phys Eng, 2007, **13**(4), s. 183.
- [39] B. Gwiazdowska, B. Jokieli, A. Rupińska, *Instytut Radowy w Warszawie. Dar Narodu Polskiego dla Marii Skłodowskiej-Curie*. Wydawnictwo Towarzystwa Marii Skłodowskiej-Curie w Hołdzie, Warszawa 2002.

- [40] Wojenne losy Instytutu Radowego w Warszawie i jego pracowników opisano szczegółowo m.in. w artykule: L. Tarłowska, E. Towpik, *Instytut Radowy w Warszawie podczas okupacji i Powstania Warszawskiego*, Nowotwory. Journal of Oncology, **53**, 2003, s. 74.
- [41] *Nota edytorska*, [w:] T. Pospieszny, E. Wajs-Baryła, P. Chrzastowski, *Aby ocalić od zapomnienia. Pamiętniki Władysława, Józefa i Marii Skłodowskich*, Wydawnictwo Sophia, Warszawa 2023.
- [42] <https://www.polskieradio.pl/39/156/artykul/1309943,ludwika-nitschowa-podarowala-stolicy-syrenke> [dostęp: 31 stycznia 2024].

Praca wpłynęła do Redakcji 26 stycznia 2024 r.

